

Розділ ІХ

МІСТА І МІСТЕЧКА

УДК 904:72:908(477.81/.82)»11/20»

В. А. ЖОВТЯНСЬКИЙ

Історична Олика та її пам'ятки

Коротко висвітлена 865-річна історія містечка Олика Волинської області. Характеризується стан її архітектурних пам'яток. Аналізується питання щодо першої літописної згадки про це містечко. Показано, що введений в окремих публікаціях гідронім Олика є штучно привнесеним на основі формального прочитання тексту Іпатіївського літопису, а неоднозначність вживання місцевих гідронімів зумовлена помилками на 10-верстовій карті Шуберта Російської імперії (1840 р.).

Ключові слова: трансконтинентальний шлях Схід-Захід, історична Волинь, літописна та сучасна Олика, архітектурні та художні пам'ятки, топонім Олика, гідроніми Миловичка, Осенище, Путилівка, карта Шуберта.

Містечко Олика – старовинний торговий центр значної частини серцевинної території історичної Волині між містами Дубно, Луцьк і сучасним м. Рівне, північна частина якої відноситься до поліської зони, а південна – до лісостепової. Серед численних польових доріг у цьому районі є дві особливі, які оличани називають «шлях». Одна з них – це фрагмент колишнього трансконтинентального шляху Схід-Захід із Європи в Азію. Загальний маршрут його проходження диктувався двома визначальними обставинами: виходу на брід через Дніпро, який був дещо південніше Києва та відносно зручністю проходження саме в лісостеповій зоні, оминаючи численні ріки, ліси та болота Полісся. Інший – т.зв. Клеванський шлях – через найближче однойменне містечко забезпечував сполучення в північному напрямі з поліською зоною. Вигідне географічне положення у місці, де зустрічаються Полісся та Лісостеп, є однією з визначальних причин, чому знамениті олицькі базари мають понад 500-літню офіційну історію – ще в 1511 р. король Сигізмунд I дозволив перенести тут торги з неділі на вівторок [1]. І донині щоне-

ділі підводи та автомобілі з ближніх сіл та дальших міст збираються в містечку – ледве світає – для звичної торгової справи.

Нічим свідком подій того періоду є Петропавлівський костюль (1450) – найбільш ранній зразок латинської культової споруди на Волині. Протягом XVI–XX ст. Олика була магнатською резиденцією потужного князівського роду Радзивіллів. Ця епоха залишила ще ціле сузір'я першокласних історичних пам'ятників [2], характеризуючи які не можна обійтись без префіксу «най-»: замок Радзивіллів (1564) – найбільш ранній зразок бастионної оборонної споруди на Україні (та й чи не найкраще зберігся до наших днів), комплекс колегіального костюлю (1640) – найкрасивіший на Волині, Луцька брама (1630) в передмісті Залісоче. А ще – закинтий, правда – чудовий князівський парк, таке ж закинута польське кладовище з його ажурними ворітьми та нечисленними вже пам'ятниками, залишки курганів та валів. Найдосконалішим зразком Волинського бароко є Стрітенська церква (1784) з дзвіницею у колишньому передмісті Залісоче. Велич храму підкреслює неймовірних розмірів баня – 16 м у діаметрі, яка повністю перекриває восьмигранний масив храму.

З нинішнім станом цих пам'яток можна ознайомитися за нещодавно виданою добре ілюстрованою книгою П.Боярчука [3]. У пропонованій публікації йдеться про деякі пам'ятки, які залишилися «за кадром» згаданої книги, актуальне для історії містечка питання першої писемної згадки про нього та питання включення в «культурний оборот» олицької старовини.

Перші покоління Радзивіллів-власників Олики, займаючи найвищі державні посади, зіграли виняткову роль у розквіті Великого князівства Литовського – фактично її золотому віці, пов'язаному з Реформацією, якою жила Європа XVI ст. Відповідно, найвищого злету зазнала Олика в XVI–XVII ст. У 1544 р. титул Радзивіллів почав включати «князь на Олиці», що свідчить про те, що на цей час поселення вже стало містом (магдебурзьке право – з 1564 р.). В середині XVII ст. населення Олики складало за оцінками 3,5 тис. осіб.

Олика продовжувала залишатися під колонізуючим впливом державної машини та поколінь її князів-власників аж до поділу Польщі наприкінці XVIII ст. «трьома коронованими розбійниками»: Росією, Австрією та Прусією. Проте українське населення протягом сотень років перебування у складі литовської та польської держав зберегло свою мову й обрядовість. На той час населення містечка складало 1773 мешканці. Зміна державного устрою не дуже вплинула на положення Радзивіллів, бо польська шляхта в Російській імперії отримала дворянські права.

З 1793 р. до початку ХХ ст. Олика – містечко Волинської губернії. Замок і саме містечко дуже занепали після війни 1812 р., що було зумовлене проблемами з успадкуванням власності на нього. Стан містечка та його пам'яток у 30-х роках ХІХ ст. детально описав польський письменник Ю. Крашевський (1812–1887), подорожуючи до Олики з боку м. Рівне. Він бачив його приблизно таким, як показано на дещо пізнішому зображенні (Рис. 1). Як установлено автором цих рядків, рисунок виконаний із горища фасадної триповерхової частини замку. На зображенні є елементи неточностей (наприклад, невідповідність напису на фасаді костюлу фактичному), проте гравюра дає реальне уявлення про західноукраїнське містечко середини ХІХ ст. Тісна забудова ліворуч від костюлу належала представникам єврейської общини. Праворуч за костюлом – стара Троїцька церква (Заворотська або Чемеринська), нова – збудована після пожежі у 1886 р.

Ліворуч за костюлом – височіє також споруда ратуші. Вона згоріла разом із частиною міського архіву в 1870 р.; її пізніше відремонтували, проте зрештою вона перетворилася в руїни, які можна було бачити ще у 30-х роках минулого століття. Імовірно, основною причиною її занепаду стала незатребуваність міського самоврядування у царській Росії. Ратуша цілком пристойно виглядає здалека (як на Рис. 1), проте якщо зблизька – то є лише свідченням її колишньої величч (Рис. 2 – наскільки відомо автору, публікується вперше).

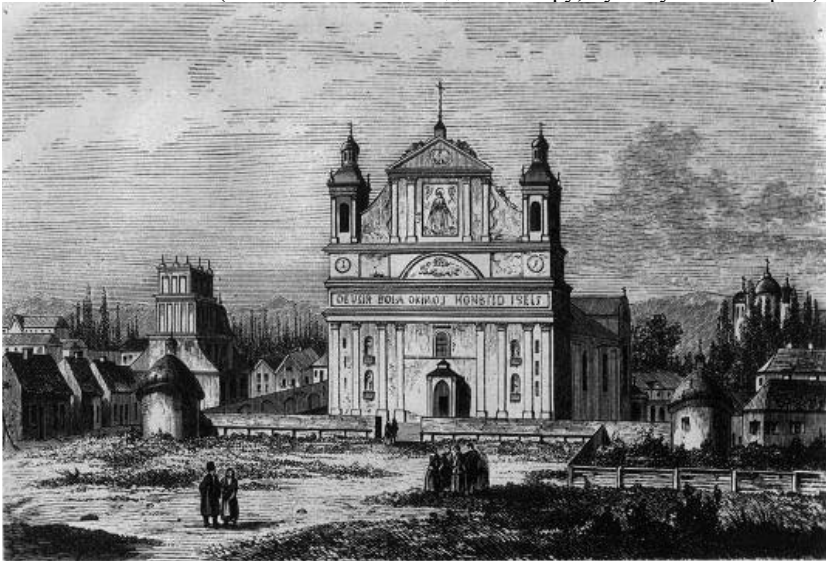

Рис. 1. Вид Олики (гравюра з часопису «Tygodnik ilustrowany» за 1860 р.).

Так Ю. Крашевський сприйняв й Олику в цілому: здалека – їдучи з високих горбів, які проглядаються за костьолом на Рис. 1, – красива, а зблизька – «руїна Волині» [4]. Повертаючись до самої ратуші, слід наголосити значний масштаб споруди, порівнюючи його з прилеглою міщанською забудовою.

Після врегулювання питань власності замок був відбудований у 1883–1914 роках Ф. Радзивіллям (1834–1926) – керівником польської делегації у німецькому рейхстазі протягом 1874–1919 років. Його посольство до рейхстагу мало визначальну роль для збереження замку й інших пам'яток архітектури в період Першої світової війни. Справа в тому, що містечко було тривалий час в межах досяжності німецької артилерії, коли воно з жовтня 1915 р.

аж до Брусилівського прориву в червні 1916 р. знаходилося фактично на передовій, з лінією фронту за 2 км на захід. Проте вони не зазнали артилерійського обстрілу. Більшої шкоди завдало розквартирування тут російських військ.

Відносно нетривалий термін перебування Волині (1793–1917 роки) у складі Російської імперії закінчився тим, що представники старшого покоління запитували: «Де ж та Україна?»

З очевидних причин історія Олики «нанизуюється» переважно на історію поколінь князів Радзивіллів. Одним із секретів тривалої, протягом чотирьох століть, непорушності радзивілівських володінь став особливий устрій механізму спадковості, коли маєток успадковувався старшим у роді – т.зв. ординація або майорат. У 1938 р. населення Олики складало 6087 осіб (українців – 2500, поляків – 733, решта – євреї).

Проте новітній період історії Олики має унікальні саме українські особливості [5]. У містечку в 1925–1932 роках діяла найбільша на Волині Олицька філія Луцької повітової «Просвіти», яка стала колицкою для майбутнього комуністичного та націоналістичного підпілля. В 1930 р. тут був створений

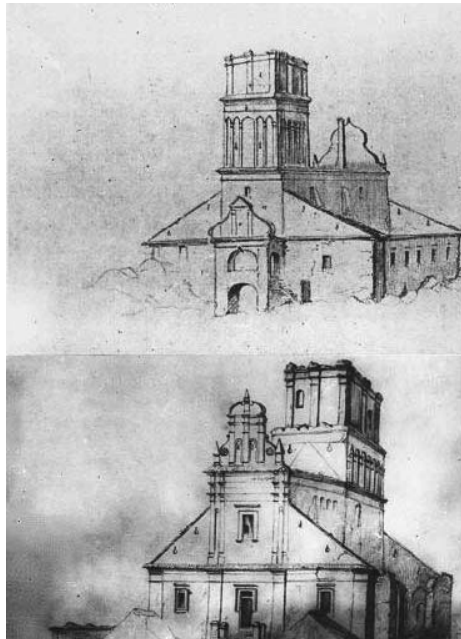

Рис. 2. Олицька ратуша: передній (вверху) та задній (внизу) фасади (з фондів Волинського краєзнавчого музею, автор Ю. Крашевський (?), бл. 1839 р.).

Олицький підпільний райком КПЗУ на чолі підпільної партійної організації на території кількох сучасних районів Волині та Рівненщини, до якої входили 230 осіб. Для порівняння: відома кожному представникові старшого покоління краснодонська «Молода гвардія», яка була найбільшою підпільною організацією в Європі періоду Другої світової війни, мала не більше 110 підпільників [6].

14 лютого 1934 р. в Олиці розпочався, висловлюючись сучасною мовою, Волинський «майдан» – рільничий (ярмарковий) страйк тривалістю майже три місяці, який охопив територію 130 сіл із населенням 80 тис. осіб. Згадка про цю подію в українській радянській історіографії попала навіть в таке насичене інформацією видання як «Український енциклопедичний словник» під назвою «Олицька першотравнева демонстрація» [7]. Щоправда, тут змішані дві події: власне Олицький страйк та Ківерцівська першотравнева демонстрація – одна з акцій у рамках згаданого страйку [8]. Проте з дивних причин цей факт не попав до сучасної «Енциклопедії історії України» – вочевидь тому, що не відповідає концепції її статті про КПЗУ, відповідно до якої з початку 1930-х рр. ця партія втратила зв'язок з масами [9]. Проте невблаганні закони логіки визначають, що якщо окремих (значущий – як для історії) факт не відповідає певній концепції, то невірно є саме вона.

Українська преса минулого року рясніла тематикою щодо Волинської трагедії або різанини 1943 року. Проте в Олиці з її потужними комуністичною та націоналістичною організаціями взагалі не було братовбивства. Цьому є два пояснення: загалом традиційно високий освітній і культурний рівень населення та виховання майбутніх підпільників в одній «Просвіті» [10].

Унікальною, проте вже зі знаком «мінус», є втрата Оликою статусу міста в 1939 р. Для цього її штучно розчленували на нинішню Олику та окремі села-колишні передмістя: Гор'янівку, Залісоче, Миловиццо. Робилося це за принципом: одне село – один колгосп та одна сільрада. Потім цей принцип багаторазово та безсистемно переплутувався – за винятком того, що вона не повернула собі історичні межі. Натомість вона отримала знущальний статус селища міського типу, хоча й районного центру. Її подальшій маргіналізації «сприяли» спершу перенесення райцентру в Цумань (де на той час не було жодного метра квадратного шосе), а пізніше – в Ківерці, куди найкраще було добиратись аж... через обласний центр.

З точки зору культурної спадщини 1939 р. приніс для Олики втрату колекцій замку Радзивіллів («зусиллями») експедицій зі столичних російських музеїв, нечистих на руку співробітників НКВС та військових артилерійського полку, який тут квартирував, використовуючи для опалення... старовинні фоліанти.

Автор на все життя запам'ятав два абсолютно контрастних явища, пов'язаних із цими колекціями, після відвідування Волинського краєзнавчо-

го музею на початку 1990-х років. Тут у запасниках чекала на реставрацію ціла галерея старовинних портретів із колекції замку, ушкоджених «хрест-навхрест» ножами російських солдат – імовірно, за класовою ознакою. Лише тепер вони відреставровані та можуть мати свого глядача.

Зовсім інший приклад – перлина колекції, полотно іспанського живописця Х. Рібери «Святий Ієронім» (1644), яке частково ушкодженом теж попало до запасників цього ж музею. Воно дивом уціліло в роки нацистської окупації, а потім було реставровано. Проте в 1950-х роках на цей шедевр активно посягали столичні художні галереї. Лише самовідданими зусиллями директора музею В. Пономарьової (1927–1992) воно було збережене на Волині, що зрештою вартувало їй посади (натомість вона була «заслана» на роботу до Луцького педагогічного інституту як інспектор відділу кадрів). Тепер це полотно є окрасою художнього відділу музею, розташованого у замку Любарта в Луцьку. На щастя, у людській спільноті завжди знаходяться справжні подвижники. У цілому ж художні скарби Троїцького костьолу та замку стали музейними експонатами також Львова та Санкт-Петербурга.

Унаслідок бомбувань 27 червня 1941 р. була знищена практично вся забудова центральної частини Олики, яка належала переважно єврейській громаді – 404 будинки та 326 господарських будівель. При цьому, як і в 1915–1916 роках, радзивіллівські споруди залишилися практично неушкодженими. Імовірно, німці пам'ятали, що Радзивілли – вихідці «зі своїх».

У 1944 р. під час визволення від німецької окупації замок був спалений, а в 1950–1960-х роках – відбудований та перепланований для потреб обласної психіатричної лікарні. При цьому була знесена частина валів, які закривали зовні стіни першого поверху палацу; в останніх улаштовані вікна та двері.

Друга світова війна завдала Олиці не тільки великих матеріальних збитків, але й не менших у культурній сфері, якщо говорити про неї в найширшому розумінні. Це було зумовлено вакуумом в олицькій громаді цього періоду її носіїв – навіть не важливо якої політичної орієнтації, оскільки війна завжди забирає найкращих. Зокрема, був знищений костьольний орган – фактично, розтягнутий на окремі елементи його конструкції. Радзивілли вважали цей орган одним із найкращих у Європі та прирівнювали його вартість до вартості всього маєтку. Ще більшим варварством були розграбування крипти костьолу з його почесними похованнями.

30 червня 1942 р. гітлерівці розстріляли понад 4 тис. осіб єврейського населення містечка. Ще одним актом варварства стало знищення старовинного єврейського кладовища, причому німецька адміністрація використала кам'яні намогильні пам'ятники для замощування вулиць у центрі Олики.

Уже в радянський час перестало, фактично, існувати велике польське кладовище; лише поодинокі пам'ятники нагадують про нього. Влада, наскільки можна зрозуміти, такого мародерства не заохочувала, проте й не заважала йому. Здається, настав час місцевій громаді вибачитися перед нащадками тих, хто знайшов тут останній спочинок.

У 1990-х роках зусиллями римо-католицької церкви був відбудований і почав функціонувати костюль св. Петра і Павла, розпочалися й продовжуються реставраційні роботи на комплексі колегіального костюлю.

У кінці минулого століття Олика відзначила свій 850-річний ювілей. Точкою його відліку став запис після 25 грудня 1149 р. у Київському літописі: «І прийшла Ізяславу вість, що Юрій прибув до брата свого Вячеслава в Пересопницю. А Ізяслав розповів [про це] уграм, і Болеславу, і брату його Індрихові, і рушили вони полками своїми од Луцька і, пішовши, стали коло [города] Чемерина на [ріці] Оличі». Так він цитується у перекладі з давньоруської Л. Махновця (1919–1993) у ґрунтовному виданні «Літопис Руський» [11], де публікуються тексти цього літопису за Іпатським списком.

Постановою Кабінету Міністрів України від 26.07.01 р. № 878 містечко Олика включене до списку історичних населених місць України з датою першої писемної згадки 1149 рік. Десятку-другому спеціалістів, які протягом останніх двох століть щільно переймалися історією цього куточка Волині, відома неоднозначність тлумачення власної назви Олика: населений пункт чи ріка. І це, зрештою, не завадило скромному святкуванню ювілею. Проте згодом появився історичний нарис С. Терського «Олика» [12], який переадресовує цитовану першу згадку виключно до гідроніму Олика, іншими словами – до назви річки.

Більше того, лист, отриманий восени 2008 р. Олицькою селищною радою з Волинської обласної держадміністрації, категорично стверджував: «Думка, яка побутує в історіографії про першу згадку Олики у 1149 році, є неправильною» [13]. Що стосується цього листа, то він свідчить лише про службову невідповідність його автора-державного службовця. Єдине, чим він міг керуватися у цьому питанні, є вже згадана чинна урядова постанова. В іншому випадку треба спершу внести зміни в її текст. Ці твердження автора є цілком авторитетними як колишнього держслужбовця 3-го рангу (тобто – рівня заступника міністра), в активі якого понад двадцять законодавчих актів.

Тут, правда, ще й могло бути певне лукавство, бо іншою постановою Кабінету Міністрів України від 20.11.00 р. №1766 «Про затвердження переліку музеїв, що перебувають у віданні підприємств, установ та організацій, де зберігаються музейні колекції та музейні предмети, що є державною влас-

ністю і належать до державної частини Музейного фонду України» визначено, що в Олиці є історичний музей. Дійсно, такий музей був створений зусиллями педагога-історика та справжнього подвижника П. Жуковського (1919–1995). Звичайно, музей мав експонати переважно недалекого минулого Олики, проте були й старовинні раритети, зокрема, монети, знайдені в містечку [14]. На жаль, про це йдеться в минулому часі, оскільки нині від експонатів залишилися лише купи паперів та фотографій у місцевій школі [15]. Якщо стати на точку зору згаданого держслужбовця, то Олика з гідного 3-го місця за старшістю на Волині після Луцька та Володимира-Волинського переходить десь у середину списку історичних населених місць, отже ніби й втрата музею не є вже такою важливою...

Однак такий адміністративний підхід не може бути поширений на наукову частину висновку С. Терського, яка вимагає, як мінімум, аналізу її обґрунтованості.

Автор цих рядків є професійним науковцем-фізиком і добре розуміє ризик «заступання» на чужу наукову територію. Кілька обставин змушують його втрутитись у дискусію, порушуючи цей принцип.

1) Гуманітарні науки, порівнюючи з колом наукових інтересів автора, мають ту перевагу, що вони часто є загально зрозумілими для широкого кола осіб та зачіпають їх «за живе», у цьому випадку – й автора цих рядків. Інший різкий приклад – реакція на «вкорочення віку» Олики заслуженого журналіста України П. Боярчука (1946–2013), який відійшов у вічність, так і вважаючи за особисту образу висновок С. Терського [16].

2) Автор є оличанином і за походженням, і за світовідчуттям, і за фактом регулярної тут присутності – отже відноситься до тих, хто протягом віків творив й успадковував місцеву топоніміку. Тому на відміну від учених, які досліджували минуле Олики «на кінчику пера» (тобто на основі книжних знань), має переваги щодо знання і місцевої топоніміки, і топографії.

3) Універсальним інструментом для всіх наук є логіка, отже користуючись саме ним, мінімізуємо ризик попасти «на слизьке».

4) Трапилось так, що в автора стосовно подій вітчизняної історії середини XII ст. є дивне, на перший погляд, відчуття «тісноти світу цього». Воно зумовлене двома обставинами.

Перша, це щира публікація щодо стану пам'яток містечка, опублікована у вигляді відкритого листа до земляків «Це наша пам'ять» у 1988 р. [17], яка не могла оминати згаданого вище літописної згадки про Олику. Отже автор добре знав, що вона пов'язана з ім'ям князя Юрія Долгорукого. До речі, ця публікація перекликається зі згаданою книгою Ю. Крашевського [18], проте

вона ґрунтується на інших технічних засобах: автор спостерігав тоді Олику з висоти польоту літака АН-24.

Друга, в автора є дещо несподіваний досвід виконання функцій замовника стосовно археологічних досліджень на території нині відбудованого Михайлівського Золотоверхого монастиря та колишнього Межигірського монастиря у зв'язку з пошуками «бібліотеки Ярослава Мудрого». Вони проводилися, коли автор був обраний депутатом Київської міськради, головою Комітету з питань науки, технологій та інформатизації цієї ради, а пізніше – став головою Комітету з питань науки та технологій Київської міськдержадміністрації. Наукову частину цих досліджень забезпечував керівник архітектурно-археологічної експедиції Інституту археології НАН України В. Харламов (1946–1996). Йому ж за кілька років до того довелося потурбувати в процесі проведення розкопок у храмі Спаса на Берестовому прах, як тоді вважалося, Юрія Долгорукого. Отже автор ніби матеріально – через один потиск рук – зіткнувся з носієм подій, пов'язаних із першою літописною згадкою про свою малу Батьківщину...

Щоб логічно завершити цю паралель – ми випустили тоді розпорядження представника Президента у Києві від 05.08.92 р. № 798, з якого, власне, розпочався перший етап відбудови Михайлівського Золотоверхого монастиря – проведення археологічних досліджень на території та стану фундаментів [19]. Менш вдалим – з позанаукових причин – стали пошуки «бібліотеки Ярослава Мудрого», проте це – тема окремої публікації.

Тоді ж автор визначив для себе корінну різницю щодо стану пам'яток між Західною Україною та Центральною і Східною. Дійсно, Олика є, фактично, вершиною «золотого» західноукраїнського меридіана Дубно-Кременець-Вишневець-Збараж-Тернопіль-Теребовля до Чернівців. Тут що не містечко, то цілі пласти історії та її німі свідки – пам'ятники старовини. Після «Золотоверхого» з гіркотою зрозумів, чому аналог такого меридіана відсутній у Центральній чи Східній Україні: тут пройшов неблаганний бульдозер бездушності або ж революційної доцільності.

Повертаючись до першої згадки про Олику, слід зазначити, що її зазвичай подають як «Оличу», відповідно до Іпатського списку, одночасно тут йдеться про «Черемин» [20] – останнє не відповідає ні сучасній назві села, ні версії «Літопису Руського» (с. 227). Проте у Хлебниківському списку ці топоніми подані так: «на Олиці» та «Черемина» (обидва відповідають сучасним варіантам); при цьому останній з них є виправленням у тексті поверх попереднього варіанту «Черемина» [21]. Зважаючи, що Іпатський список скопійований на півночі Русі на початку XIV ст., а Хлебниківський – в Україні в XVI ст.,

але з оригіналу, який є давніший, ніж у варіанті Іпатського списку [22], то можна було б зробити висновок, що більш точним і таким, що відповідає українським реаліям є саме Хлебниківський список. У всякому випадку, у цій публікації далі йдеться про сучасні топоніми Олика та Чемерин – аналогічно як автор «Літопису Руського» вчиняє, наприклад, з Луцьком, який мав багато варіантів літописного написання [23].

Аналізуючи далі ситуацію щодо першої згадки про Олику та її подальшу історію, слід зазначити, що С.Терський дає доволі детальну бібліографію стосовно цієї проблематики; це звільняє автора від її дублювання – отже тут цитуються лише мінімально необхідні для обґрунтування висновків джерела.

Першопричиною всіх непорозумінь стосовно першої згадки про Олику стало штучне приведення у відповідність між собою доволі поширених гідронімів Олуча, Оличка (щодо інших рік у кількох областях України й Білорусії) та назви сучасного містечка Олика. Дійсно, лише в межах, близьких до історичної Волині, в «Словнику гідронімів України» йдеться про три Олички – ліву притоку Стиру (Луцький та Ківерцівський райони Волинської обл., правої притоки Клецьки (Корецький район Ровенської обл.) та вже згадане урочище біля сучасної Олики (версія, яка випливає з «Літопису Руського»). Крім того, згадується р. Олуча басейну Случі (Красилівський район Хмельницької обл.) [24].

Ще одним коренем проблеми є приєднання «на» перед словом «Оличі», що зумовило його тлумачення окремими авторами як назви урочища чи річки. Проте сам «Літопис Руський» не диктує такий висновок. Узагалі, для автора цих рядків чи його земляків таке питання не виникає, бо якщо звернутися до іншого олицького передмістя Залісоче та його «мікрорайону» Дворець (де автор провів свої дитячі роки), то подібна до літописної граматична форма нині має такий же вигляд: поблизу Дворця на Залісочі (в останньому однакове закінчення з «Оличі»), характеризуючи останнім населений пункт, а не урочище. Якщо зважити на більш вірогідний варіант літописної згадки «біля Чемерина на Олиці» (за Хлебниківським списком), то іншим аналогом може бути «поблизу ринку на Миловиці» з аналогічними висновками.

Щодо вживання прийменника «на», то воно відповідно до правил граматики української мови визначається узвичаєним способом використання і не має якихось жорстких норм. Визначимося щодо можливості перенесення наведеного в попередньому абзаці «узвичаєного» способу вживання цього прийменника стосовно подій 865-річної давнини на прикладі географічних назв в «Літописі Руському», які закінчуються у місцевому відмінку на «...чи» або «...ці». У зв'язку з подіями 1158 р. тут, наприклад, двічі використане словосполучення «на Білчиці» («Літопис Руський», с. 272) стосовно села, щоправда у ниніш-

ній Білорусі. Ще більш вдалою є така знахідка від 1161 р.: «Тоді ж Мстислав [Ізяславович] рушив із [города] Володимира на Володимира Андрійовича до [города] Пересопниці. І, прийшовши, став він на [селі] Вибучі...» («Літопис Руський», с. 284). Тут йдеться про літописне село Млинівського району на Рівненщині, яке знаходилося біля нинішнього Пісникова і до того ж на одному з потічків, які перекладач згаданого твору (с. 543), а в слід за ним і автор нарису «Олика», ідентифікують з нібито застарілою проміжною назвою р. Миловичка (нинішня р. Путилівка). Вжито воно в тій же граматичній формі. Отже, за цією формою вживання прийменника «на» у тексті літопису аж ніяк не впливає, що йдеться про ріку, а не населений пункт.

Якщо аналізувати дещо ширше особливості вживання прийменників в «Літописі Руському» стосовно географічних об'єктів – маючи на увазі також відому «проблему» сучасної російської мови: «на Україні» чи «в Україні» – то можна зробити висновок, що істотних змін із часу написання цього літопису не трапилося. Зокрема, якщо в тексті йдеться про територію взагалі, що відповідає населеному пункту, то застосовується «на», якщо ж про конкретний населений пункт, то – «в». Інша справа – це автор занотував зі слів члена редакційної колегії «Літопису Руського» академіка НАН України П. Толочка ще в жовтні 1992 р., – що у процесі видання літопису були вивірені не всі власні назви (строго ця робота виконана лише щодо Київщини).

Більше того, відсутня будь-яка логіка в тому, щоб локалізувати згадані в «Літописі Руському» події спершу біля «города Чемерина», а потім привести у невизначеність їх уздовж течії «річки Оличі» протяжністю 60 км! Або більше того – залишити можливість віднесення їх до інших Олуч чи Оличок (нагадаємо, їх є кілька серед річок Дніпровського басейну). Очевидно, автор запису спершу повідомляє про точні координати подій біля маловідомого Чемерина, а тоді вже конкретизує, де знаходиться сам Чемерин: на Оличі [тут городі – *авт.*]. Саме так вчиняє автор літописного тексту щодо інших подій уже від 28.08.1150 р.: «Володимирко же ста у Києва, у Теремца» («Літопис Руський», с. 233 – за Лаврентіївським списком). Тут знову йдеться про точні координати подій біля маловідомого с. Теремца і конкретизація: біля Києва. І що характерно – не на ближній р. Нивці, чи дещо дальшому Дніпрі.

Ще одна немаловажна обставина. Згаданий раніше «олицький» фрагмент тексту Київського літопису відноситься до періоду, який із великою імовірністю належав руці київського боярина Петра Бориславича, людині високоосвіченій і, фактично, канцлеру князя Ізяслава. За висновками П. Толочка автор фрагменту тексту був безпосередньо присутнім у цьому поході [25]. Отже, виглядає малоімовірним використання ним гідроніма Олича, характерного для кількох річок історичної Волині.

Що стосується особливостей прочитання «Літопису Руського», то цілком можна було б довіритися «батькам» волинського краєзнавства та В. Пероговському [26] та А. Сендульському [27], які однозначно пов'язують першу згадку про Олику як про населений пункт. Основна перевага їхньої аргументації полягає в тому, що вони, як можна зрозуміти, проводили дослідження не тільки «на кінчику пера», але й безпосередньо відвідували об'єкт досліджень; крім того, вони загалом були ближче до тих подій на півтора століття та могли краще відчувати «фактуру» літописних матеріалів, постійно працюючи з ними.

Не можна сказати, що й автор нарису «Олика» зробив свої висновки на основі загальних міркувань, більше того, він проводив тут археологічні розкопки – проте все таки в Чемерині, а не Олиці. Разом із тим, його висновки теж ґрунтуються, зрештою, на добре відомих спеціалістам літературних джерелах. Однак, здійснюючи аналіз топонімічної інформації, С. Терський припускається низки неточностей, а відтак – позбавляє його об'єктивності.

1). Як він м'яко стверджує, «гідронім «Олича» в наш час місцевим населенням практично не вживається». Буде набагато точніше сказати, що взагалі не вживається. Ця версія існує в історичній та краєзнавчій літературі, але відсутня «в пам'яті» оличан; тим більше, що вона не відповідає кільком фольклорними матеріалам, які вперто виводять «Олику» як топонім. Усі вони зводяться до одного короткого прислів'я: «Олика – на лика». Дійсно, в уже згаданих публікаціях В. Пероговського та А. Сендульського йдеться про те, що поліщуки привозять в Олику на ярмарок велику кількість лика (внутрішня частина кори молодих листяних дерев, переважно липи), яка використовувалася для виробництва взуття (личаків), обшивки возів, саней тощо. Оскільки технології в той період розвивалися дуже повільно, то можна вважати, що ця картина, спостережувана в середині XIX ст., була характерною для містечка і за багато століть до того. Тому оличани й виводять назву свого містечка саме від слова «лика».

2). Далі автор нарису «Олика» стверджує, з відповідними посиланнями, що «документи XIV–XVII ст. подають у цьому районі лише ріку Олику». Проте в грамоті князя Любарта Гедиміновича про передачу сіл на користь соборної церкви Іоанна Богослова в Луцьку від 8 грудня 1322 р. (інша версія – 1383 р.) [28] тричі йдеться – за контекстом – про Олику саме як про населений пункт: «тою дорогою до перереского гостинця с Луцка до Олыки, а покинувши гостинець Ольшский вправо, а другую до Поддубец <...> просто к гостинцу до Жыдичина от Олыки».

3). Єдиним переконливим у системі міркувань автора нарису «Олика» мало б стати таке цитування (воно, до речі, теж давно відоме і тому нічого не змінює) з посиланням на грамоту великого князя Свидригайла, якою Ленкові

Зарубичу були передані у власність села в Луцькій і Кременецькій волостях від 27.12.1433 р. [29]: «записали Ленкові Зарубичу села в луцькій землі: Олику на річці Олиці, і Мительно, і Довгошиї» Воно, імовірно, має свідчити про те, що в «Літописі Руському» йшлося саме про гідронім «Олика». Проте і тут є свої заперечення. Гідронім на відміну, наприклад, від назви села не так вже й часто використовується в усній мові населенням (принаймні, на Волині), бо зазвичай йдуть просто «на річку» або «через річку», не застосовуючи власну назву; тому воно не надто чутливе до місцевого гідроніму. Що ж до назви річки в Олиці, то не відомо, яким саме джерелом користувався автор грамоти: можливо це був один з варіантів того ж «Літопису Руського»; в іншому випадку мова йшла б про місце, де одна з рік впадає в іншу. Щоб не бути голослівним щодо нечутливості до гідронімів, нагадаємо, що навіть в наш освічений час з великою кількістю наукової та популярної літератури, географічних карт і бібліотек нічого не завадило десяткам авторів (зокрема, свого часу й автору цих рядків [30]) повторювати, що Олика знаходиться при впадінні... давно вже не існуючої річки Миловички в Путилівку.

4). Стверджується, що «гідронім Путилівка вперше зустрічається в документах та літературі з XIX ст. Це, можливо, пов'язано з прибуттям селян-переселенців із Наддніпрянщини, внаслідок чого назви малих рік на Волині зазнають суттєвих змін».

Однак у книзі [31], яка цитується тут з переліку джерел С. Терського сказано, що «в 1563 г. мешанин из г. Олыка Федор Пинчук совместно с войтом г. Белев решили взять в аренду Поиловский пруд, принадлежавший шляхтичам Шпаковским и Яну Зарецкому». Враховуючи, що с. Білів знаходиться поблизу в нинішній Рівненській обл., можна стверджувати, що в згаданому фрагменті тексту припущена помилка, а йдеться, фактично, про Путилівський став, бо інших близьких за звучанням гідронімів тут немає.

5). Не можна вважати переконливою також спробу С. Терського підтвердити існування гідроніма «Олича» (частиною цієї ріки мала б бути нинішня Оселиця) його зв'язком з існуванням колись с. Оличка та однойменної річечки в нижній течії р. Путилівки за тієї простої причини, що Оселиця-Оличка є лише рукавом Путилівки у середній її течії, тобто вона тут припиняє своє існування як окрема ріка. Це добре видно навіть з Рис. 3, який є фрагментом аналогічного Рис. 6 з нарису «Олика» – з уточненими тут назвами рік і поселень. Отже, якщо вже говорити про зв'язок, то він мав би бути з поселенням Олика на згаданій Путилівці.

Таким чином, система доказів того, що «Оличка» – це гідронім за С. Терським, повністю руйнується. Зрештою він суперечить і сам собі, бо в анотації до книги йдеться, що «Перша писемна згадка про місто Олику – один

з визначних історичних центрів Волині – відноситься до 1149 р.»).

Так чи інакше, автора цих рядків завжди бентежили дивні метаморфози, які відбувалися з «олицькими» гідронімами згідно з історичною літературою, зокрема – за даними нарису «Олика». Оличанам добре відомо, що містечко розташоване при впадінні річки Осенище (варіант – Оселиця) у Путилівку. Перша з них протікає через Чемерин, тому вважається, що «літописна Олича» – це сучасна Осенище й наступна течія Путилівки. За публікаціями періоду з другої половини XIX ст. випливає, що сучасна Осенище – це Путилівка, а в неї впадає річка Миловичка, яку асоціюють з нинішньою верхньою течією Путилівки. І вже десь з другої половини XX ст. з незрозумілих причин назви згаданих рік отримали сучасне звучання (див. Рис. 3).

Згадані метаморфози кінця XIX ст. впливають з добре відомих спеціалістам пластам наукової літератури, за межі якої не вийшла і джерельна база нарису «Олика». Тому стало зрозумілим, що для встановлення істини треба розширити коло пошуків інформації.

Виходячи з таких міркувань, автор даного дослідження влітку 2012 р. спеціально відвідав верхів'я трьох струмків у Млинівському районі на Рівненщині, які зрештою утворюють р. Путилівку. Їхні витoki знаходяться біля сіл Привітне (застаріла назва – Корито), Малин і Пісників. У процесі поїздки автор опитав щонайменше три десятки селян, кожен із яких вважав, що саме їхній потічок і є Путилівкою, проте заперечував будь-які інші варіанти її назви, такі як, наприклад, Миловичка чи Олика, Оличка. Таким чином, версія

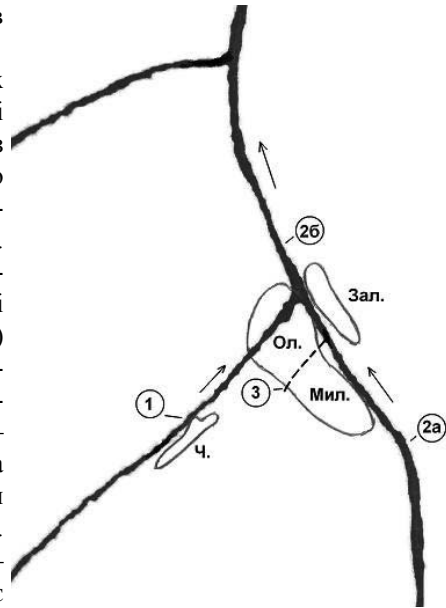

Рис. 3. Топонімія околиць Олики. Гідроніми (стрілки вказують напрямки течії): 1 – річка Осенище (в нижній течії – Оселиця), яка окремими авторами вважалась літописною Оличею, пізніше – Путилівкою; 2а – верхня течія р. Путилівка (Миловичка за версією окремих авторів); 2б – нижня течія р. Путилівки (вважається частиною літописної Оличі); 3 – колишнє русло р. Миловички. Топоніми: Зал. – нинішнє с. Залісоче (колишнє передмістя Олики); Мил. – Миловиця (колишнє передмістя Олики); Ол. – сучасна Олика (разом із Миловицею); Ч – Чемерин.

щодо гідроніму Олика в цьому районі, як і супутні їй, не мають фактичної підтримки на рівні «пам'яті» місцевого населення, яке власне і є творцем та спадкоємцем топонімічної інформації. Відсутні такі асоціації і серед кількох тисяч оличан, про що добре відомо автору з дитинства.

С. Терський визначає нинішню Путилівку як колишню Миловичку, посиляючись на співзвучність її назви з олицьким передмістям Миловиця, яке розташоване уздовж цієї ріки на її лівому березі. Проте це не так. Якось автор записав спогади олицького освітянина В. Миськовця (1918–1998) – людини добре освіченої та небайдужої до історії Батьківщини – у яких він за розповідями свого діда чітко визначає Миловичку як таку, що протікала колись між власне старою Оликою та Миловицею (рис. 3). Хто був на вже згадуваних знаменитих олицьких базарах, той неодмінно перетинав її залишки ділянкою шосейної дороги, що проходить по низинній місцевості (нагадування про заплаву цієї річки) перед самим базаром. Наочним підтвердженням її колишнього існування є нинішня супутникова карта Олики, на якій чітко спостерігається колишня частина заплави цієї річки при її впадінні в Путилівку (Рис. 4, де колишне гирло позначене літерою «М»).

Річка ця починалася з двох тоді потужних джерел недалеко від колишнього олицького колгоспу (місцевість Пастовинь). Вона була дуже коротенькою (чому, до речі, відповідає зменшувальна форма її назви), проте мала важливе оборонне значення, оскільки протікала уздовж зовнішніх оборонних валів середньовічної Олики з південного напрямку, істотно ускладнюючи доступ до них. Саме в цих валах знаходилася Дубенська брама – певний аналог Луцької брами, яка збереглася донині в передмісті Залісоче. Дубенську браму розібрали російські солдати під час Першої світової війни для замощування дороги через заплаву Миловички, яка повинна була витримувати значні обсяги тривалих транспортних поставок для армії протягом півроку перед уже згаданим вище Брусиловським проривом. Про це автору розповідав теж колишній освітянин, а потім голова місцевого колгоспу П. Ярошук (нар. 1931 р.) – знову ж таки за спогадами свого діда.

Власне, про такий варіант гідроніму Миловичка автор цих рядків писав ще в 1994 р. у серії публікацій «Перлина чи руїна?» у місцевій пресі [32], а автор історичного нарису мав би розглянути й таку версію.

Нарешті – ключова проблема, щодо р. Путилівка. Відповідь виявилася дуже простою і пов'язана вона з детальною картою Західної частини Російської імперії (масштаб – 10 верст в одному дюймі, тобто 4,2 км в 1 см) – т.зв. картою Шуберта видання 1840 р. [33]. (Генерал-лейтенант Ф.Ф. Шуберт очолював цю грандіозну роботу військово-топографічного відомства; сама карта складається з великої кількості листів розміром 60x80 см). Саме тут ні

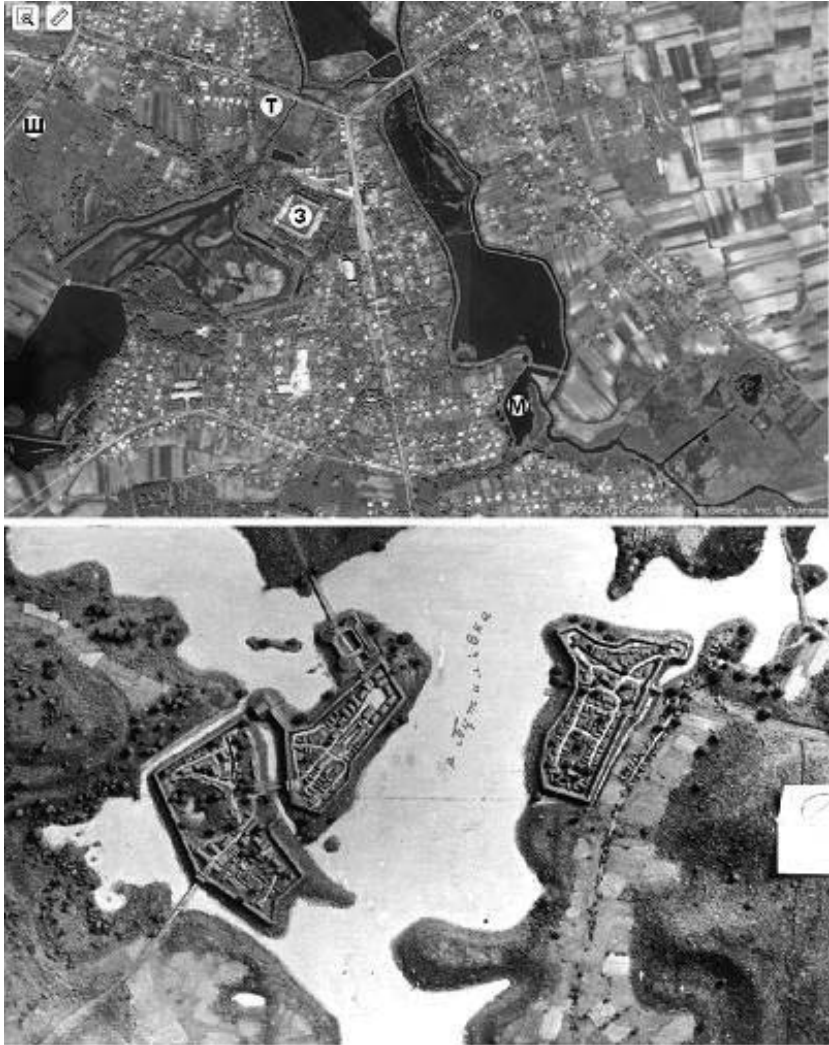

Рис. 4. Сучасне супутникове фото Олики (зверху) та її макет XVII ст. з фондів колишнього Олицького історичного музею (внизу).

позначення «Путилівка», ні «Миловичка» не відповідають фактичним нинішнім. Про недоліки картографічних джерел, пов'язаних із некоректним зверненням до назв річок, вказував ще П. Маштаков [34].

Звісно, всі історичні описи Олики XIX ст., ґрунтувалися на цій детальній карті, що й стало джерелом топонімічних непорозумінь.

Ці неточності були усунені на «триверстовці» – ще більш детальній (3 версти в одному дюймі, або 1,26 км в 1 см) карті Російської імперії [35]. Зараз її важко точно датувати. Проте цілком очевидно, що така ще більш грандіозна робота тривала не один десяток років і розпочиналася може й паралельно з картою Ф.Ф. Шуберта або ж з невеликим часовим розривом. Тут уже назви «Осенище» та «Путилівка» відповідають нинішнім, а Миловичка відсутня взагалі – як і не була позначена сама ця річечка на «десятиверствіці». Зрозуміло, що це є просто виправленням раніше допущених неточностей, оскільки протягом кількох десятиліть фактичні назви річок ні з того, ні з сього помінятися не могли. Тим більше, що це відповідає згаданому коментареві П. Маштакова. Малоймовірно, щоб ця карта була особливо доступною для науковців початку XX ст., бо все таки це – військова карта.

Але й це не головне. Увагу автора одразу привернув знаменитий гриф радянських часів «Секретно» стандартним чорнильним штампом на кожному окремому аркуші обох цих карт – і Ф.Ф. Шуберта, і «триверстовки». Причому вони залишалися засекреченими ще навіть в умовах активного супутникового фотографування. Це означає, що фактично ці карти як джерела досліджень були вилучені з наукового обороту, бо дуже рідко гуманітарії мали допуск до секретних джерел. А якщо автор цих рядків, наприклад, і володів відповідним допуском, то все одно він не поширювався на всі види інформації, а тільки на ті, що входили до «службових обов'язків». Зняли цей гриф лише у середині 1990-х років. Це і пояснює, чому плутанина з олицькими гідронімами тривала понад століття, включаючи історичний нарис «Олика». Проте це не означає, що автор нарису не мав бути знайомим з цими джерелами.

Згадана вище плутанина гідроніму з топонімом Олика ввела в оману навіть такого досвідченого дослідника як перекладача з давньоруської «Літопису Руського» Л. Махновця. Коментуючи події, пов'язані з літописною згадкою про містечко, упорядник видання помилково відносить «Оличу» до нинішнього гідроніму Оличка – а це згідно із «Словником гідронімів України» притока Стиру, що протікає на території Луцького району [36]. Внаслідок цього, в тлумаченні подій, пов'язаних із протистоянням князів Ізяслава та Юрія після Різдва напередодні 1150 р., тут, а пізніше в книзі П. Толочка «Історичні портрети» [37] зроблений висновок, що Ізяслав з союзниками після отримання повідомлення щодо виступу Володимирка Галицького на стороні Юрія (див. вище) відступили з Луцька до Олички. Хоча, фактично, вони підійшли ближче до супротивника, який перебував у Пересопниці, зупинившись поблизу нинішнього Чермерина.

«Ключиком» до розуміння особливостей заселення Олики-Чемерина є публікація польського археолога Р. Якимовича (1889–1951) [38], в якій ґрунтовно досліджується стратегічний шлях із Польщі до Києва, уздовж якого, власне, розгорталися події 1149–1150 років. Її автор, аналізуючи проходження цього шляху на місцевості виходить, у першу чергу, зі зручності переправи через річки. Він наголошує, що під Чемерином вона була зручною, «оскільки значна частина цього села, простягається поперек річкової долини». Отже, треба відштовхуватись від ландшафтних особливостей місцевості, про яку тут йдеться. Корінні оличани старшого віку добре знають, що їхнє містечко було фактично... островом. Одним із експонатів Олицького історичного музею (ще раз із гіркою наголосимо: втраченого) був макет Олики XVII ст., виготовлений школярами (зокрема, майбутнім журналістом П. Боярчуком [39]) під керівництвом уже згаданого П. Ярощука (тоді, у 1960-х роках – молодого вчителя). Вже пізніше відомий дослідник волинської старовини Б. Колосок на основі суто топографічних міркувань визнав його історично обґрунтованим, відтворив і використав цей макет у публікації [40]. Згаданий дослідник, до речі, неодноразово бував у Олиці й у згаданій публікації теж ставить під сумнів твердження С. Терського щодо домінуючого значення в той історичний період Чемерина. Він же таким чином у приватному спілкуванні коментував міркування автора цих рядків: «Вивчення мною традицій будівництва давніх українських поселень беззаперечно доводить, що ієрархія поселення на острові, якщо там були умови для будівництва, була вищою, ніж на надзаплавній території. Острови, як правило, мають кращі природні захисні якості, які були важливі для верхівки розширеного суспільства».

Макет Олики XVII ст. відтворений у цій роботі на малюнку нижче супутникової карти нинішньої Олики (Рис. 4). Тут мають місце невелика різниця в масштабах і щодо орієнтації за сторонами світу, проте перше, що кидається в очі – значні водні простори, які оточували Олику ще кілька сотень років тому. Острівний характер містечку надавала саме р. Миловичка, частина вод якої, крім основного русла, була спрямована уздовж міських валів ліворуч (із позиції дивлячись на ці вали ззовні). Північніше замку Радзивілів («З») тепер знаходиться передмістя Турчин («Т»), через яке нині проходить дорога на Луцьк. У XII ст. не було ні Турчина, ні замку – була лише широка заплава у місті злиття річок Осенище та Путилівка. Тож стратегічний шлях із Польщі до Києва, фрагмент якого («Ш») позначений на карті, цілком логічно огинав Олику та направлявся до зручної переправи в Чемерині. Слід нагадати також загальну тенденцію, згідно з якою у древні часи ріки, струмки та озера були більш повноводними та більш недоступними [41]. Непрямим свідченням щодо цього

стосовно Путилівки може бути знахідка тут у 1950-х роках минулого століття великого корабельного якоря з ланцюгом [42].

С. Терський у результаті своїх археологічних досліджень знайшов багато знахідок, які свідчать про ремісничі досягнення Чемерина, проте не знайшов основного – де ж було городище? Місцевий же ландшафт такий, що йому тут просто ніде бути, точніше: єдине місце для цього – вниз течією р. Осенище при її злитті з р. Путилівка, іншими словами – в Олиці.

З точки зору автора цих рядків, ці літописні поселення могли бути організованими приблизно так, як і Києва того часу – з укріпленим містом – власне старою Оликою та ремісничим присілком – Чемерином. Сама природа створила тут належні умови для оборони Олики на лівому березі Путилівки, де ця ріка об'єднується з водами річки Осенище серед болотистих, важко доступних заплів. Окрім того, що ці ріки захищали містечко з півночі та сходу, воно ще й мало додатковий прихисток з півдня, який надавався Миловичкою; вона як і Оселиця була лівою притокою Путилівки, впадаючи в неї приблизно на кілометр вище. (До речі, це – певний аналог із київськими притоками Дніпра – Либіддю та Почайною). Таким чином, залишався слабо захищеним, проте добре доступним для розвитку господарської діяльності, південно-західний напрям, де й зафіксований літописний Чемерин. Саме тому тут – у місці відносної доступності – проходив і згаданий маршрутний шлях.

Загалом, здається очевидним, що логічніше було б провести розкопки в самій Олиці, не роблячи щодо неї висновків на підставі розкопок у... Чемерині. В Олиці, як указує сам автор однойменного нариса (с. 6) археологічні розкопки практично не проводилися. Між тим, автор цих рядків у вже згаданому циклі публікацій «Перлина чи руїна?» наголошував наявність у Олиці багатометрових культурних шарів [43]. Вже зовсім недавно зі слів уже згаданого П. Ярощука стало відомо, що при зведенні водонапірної башти на території обласної психіатричної лікарні будівельники прагнули досягти материкового ґрунту. Подолавши близько шести метрів глибини, воно досягли дерев'яних конструкцій з товстих колод і зупинилися на цьому; справу завершив масивний шар бетону. Отже культурний шар містечка чекає на своїх археологів.

Автор цих рядків неодноразово бував у країнах Західної Європи і добре знає, що там великі міста – це, як правило, ділові центри, а «для душі» – мальовничі містечка. Саме такі містечка України як Олика мають усі матеріальні та духовні передумови, щоб стати справжніми візитівками України. Проте, підсумовуючи, в численній на сьогодні літературі щодо старовинної Олики домінуючою є точка зору про неї, висловлена майже двісті років тому польським письменником Ю. Крашевським, як про руїну Волині. В державі ж

хронічно не вистачає ресурсів на підтримку культурної спадщини. Тож, варто було хоча б задіяти адміністративний ресурс і повернути містечку його історичні межі та статус міста.

Насамкінець автор висловлює вдячність за корисні консультації старшому науковому співробітнику Інституту рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського кандидатові філологічних наук Л. Гнатенко і науковому співробітнику відділу картографії цієї ж бібліотеки Т.І. Шовкопляс, ученому секретареві Центру пам'яткознавства НАН України і УТОПІК кандидату архітектури Б.В. Колоску та головному хранителю Волинського краєзнавчого музею Н. Пушкар за корисні консультації.

Джерела та література

1. *Сас П.М.* Феодальные города Украины в конце XV – 60-х годах XVI в. – К., 1989. – С. 155.
2. Памятники градостроительства и архитектуры Украинской ССР. – Т. 2. – К., 1985. – С. 76 – 83.
3. *Боярчук П.* Радзивілли і стара Олика. – Луцьк, 2013. – 504 с.
4. *Kraszewski J.* Wspomnienia Wołynia, Polesia i Litwy. – Wilno, 1839. – 450 s.
5. *Жовтянський В.* Олицький феномен // Вільним шляхом. – 2012 р. – 15 вересня, 22 вересня, 24 листопада; 2013 р. – 2 лютого, 16 лютого, 2 березня, 16 березня, 30 березня, 13 липня, 20 липня, 27 липня, 3 серпня; Олицький феномен: Віктор Жовтянський: біобібліогр. нарис. – Ківерці, 2013. – 79 с.
6. *Бурковський А.* «Молодая гвардия»: 65-й рекеиом по погибшим // Рабочая газета. – 2008. – 28 нояб.
7. Олицька першотравнева демонстрація // Український енциклопедичний словник. – Т.2. – К., 1987. – С. 569.
8. *Юцковець П.* Кризь терни і грози // Ленінським шляхом. – 1987. – 25 грудня; *Миткалик А.* Тоді, у тридцять четвертому... // Там само. – 1988. – 1 травня.
9. Комуністична партія Західної України // Енциклопедія історії України. – Т. 4. – К., 2007. – С. 507–509.
10. *Жовтянський В.* Олицький феномен // Вільним шляхом. – 2012. – 16 березня, 30 березня, 13 липня, 20 липня.
11. Літопис Руський. – К., 1989. – С. 227.
12. *Терський С.* Олика. – Львів, 2001. – С. 10–12.
13. *Боярчук П.О.* Хто поверне Олиці «украдене» свято? // Волинь-нова. – 2013. – 13 квітня.
14. *Жуковський П.* Скарбниця бойової і трудової слави // Ленінським шляхом. – 1972. – 28 грудня.
15. *Боярчук П.* Радзивілли і стара Олика... – С. 449–451.
16. Там само. – С. 452–460.
17. *Жовтянський В.* Це наша пам'ять // Ленінським шляхом. – 1988. – 20 березня.
18. *Kraszewski J.* Вказана праця.
19. *Жовтянський В.* Від «Собору» до Собору // Дзеркало тижня. – 2004. – 11–17 вересня.
20. Полное собрание русских летописей. – Т.2. Ипатьевская летопись. – СПб., 1908. – С. 387.
21. Там само. – С. 386.
22. Літопис Руський... – С. VI.
23. Там само. – С. IX.
24. Словник гідронімів України. – К., 1979. – С. 397–398.
25. *Толочко П.* Давньоруські літописи і літописці. – К., 2005. – С. 146.
26. *Пероговський В.* Местечко Олыка // Волинские губернские ведомости. – 1869. – № 15–16.
27. *Сендунський А.М.* Олыка, Дубенского уезда // Волинские епархиальные ведомости. – 1878. – № 11.

28. Архив Юго-Западной России. – Ч.1. – Т. 6 – М., 1883. – С. 1–2.
29. Розов В. Українські грамоти XIV і першої половини XV ст. – К., 1928. – С. 126–127.
30. Жовтянський В. Перлина чи руїна? // Вільним шляхом. – 1994. – 9 квітня, 16 квітня, 23 квітня, 30 квітня, 14 травня, 4 червня, 11 червня, 18 червня, 13 серпня.
31. Сас П.М. Вказана праця. – С. 116–117.
32. Жовтянський В. Перлина чи руїна? // Вільним шляхом. – 1994. – 14 травня.
33. Специальная карта Западной части Российской империи / Сост. и гравиров. Воен.-Топогр. Депо с 1826 по 1840 г. под рук. генерал-лейтенанта Ф. Шуберта. – 1:420000, 10 верст в дюйме. – СПб., 1840. – 59 л.
34. Маишаков П.Л. Список рек Днепровского бассейна. – СПб., 1913. – С. I–VIII.
35. Военно-топографическая карта России, составленная в масштабе 3 версты в дюйме. – СПб.
36. Словник гідронімів України... – С. 397–398.
37. Толочко П. Историчні портрети. – К., 1990. – С. 129.
38. Jakimowich R. Szlak wyprawy kijowskiej Bolesława Chrobrego w świetle archeologii // Rocznik Wołyński. – Równe. – Т. 2. – 1933. – С. 10–96.
39. Боярчук П. Радзивілли і стара Олика... – С. 38, 191.
40. Колосок Б. Природна підоснова як чинник містобудівного розвитку Олики // Минувле і сучасне Волині та Полісся. Олика і Радзивілли в історії Волині та України. Матеріали XVIII Волин. наук.-практ. істор.-краєзн. конф.: Наук. зб. – Луцьк, 2006. – С. 15 – 17.
41. Иванов П. Исторические судьбы Волынской земли с древнейших времен до конца XIV в. – Одеса, 1895. – С. 11.
42. Боярчук П. Радзивілли і стара Олика... – С. 38 -39.
43. Жовтянський В. Перлина чи руїна? // Вільним шляхом. – 1994. – 9 квітня.

Жовтянський В.А. Историческая Олыка и ее достопримечательности

Коротко освещена 865-летняя история местечка Олыка Вольнской области. Характеризуется состояние ее архитектурных памятников. Анализируется вопрос о первом летописном упоминании об этом местечке. Показано, что введенный в отдельных публикациях гидроним Олыча является искусственно привнесенным на основе формального прочтения текста Ипатьевской летописи, а неоднозначность употребления местных гидронимов обусловлена ошибками на 10-верстовой карте Шуберта Российской империи (1840 г.).

Ключевые слова: трансконтинентальный путь Восток-Запад, историческая Вольнь, летописная и современная Олыка, архитектурные и художественные памятники, топоним Олыка, гидронимы Миловичка, Осенище, Путиловка, карта Шуберта.

Zhovtyansky V.A. Historical Olyka and its monuments

865-year history of the town Olyka of Volyn region is briefly covered. The state of its architectural monuments is characterized. The issue of the first literary mention of this town is analyzed. It is shown that hydronym Olycha was introduced in some publications. It is artificially brought on the basis of a formal reading of the Hypatius Chronicle text. The ambiguity of local hydronyms using is caused by the errors on the 10-mile Schubert's map of Russian Empire (1840).

Keywords: transcontinental road East-West, historical Volyn, chronicles and modern Olyka, architectural and artistic monuments, toponym Olyka, hydronyms Mylovychka, Osensyche, Putylivka, Schubert's map.

Дата подання до друку: 31.03.2014 р.